

MIECZYSLAW POLAK

Wydział Teologiczny UAM

Wychowanie do dialogu w katechezie młodzieży

Education for Dialogue in the Catechesis of Young People

Abstract

The dialogue of the Church with young people is one of the basic demands of pastoral. Its aim is to develop good relations within the same community of the Church and education of the young people to an attitude of dialogue. One of the most important places of education to the attitude of dialogue is the teaching of religion in schools. It is a kind of „laboratory of dialogue”. This creates multiple opportunities to help young people to shape a mature personal identity. This identity includes an attitude of dialogue. This article identifies the following principles of education in the attitude of dialogue in the catechesis of young people: school catechesis as a suitable place of education for dialogue, Dialogue as a characteristic of mature personality, priority spirituality of dialogue over methods of dialogue, the need to strengthen dialogical dimension of school catechesis of young people, both in its methods and in content. Particular attention should be paid to dialogue with the contemporary world, which in the catechesis of young people is basically omitted

Keywords: catechesis, dialogue, young people, education.

Streszczenie

Dialog Kościoła z młodzieżą należy do podstawowych postulatów duszpasterskich. Ma ona na celu kształtowanie odpowiednich relacji wewnątrz samej wspólnoty Kościoła oraz wychowanie młodego człowieka do postawy dialogu. Jednym z ważniejszych miejsc wychowania do postawy dialogu jest nauczanie religii w szkole. Stwarza ono wielorakie możliwości pomocy młodemu człowiekowi w ukształtowaniu dojrzałej osobowej tożsamości. W tę tożsamość wpisana jest postawa dialogu. Artykuł niniejszy wskazuje na następujące zasady wychowania do postawy dialogu w katechezie młodzieży: szkolna katecheza jako miejsce wychowania do dialogu, dialog jako właściwość dojrzałej osobowości, priorytet duchowości dialogu przed metodami dialogu, potrzeba wzmocnienia dialogicznego wymiaru szkolnej katechezy młodzieży, zarówno w jej metodach jak i w treściach. Szczególną uwagę należy zwrócić na zasadniczo pominięty w koncepcji katechezy młodzieży dialog ze światem społecznym.

Słowa kluczowe: katecheza; dialog; młodzież; wychowanie

W sytuacji wielostronnego pluralizmu dialog stanowi niewątpliwie swoisty *modus vivendi*. Stąd – jak stwierdza E. Sakowicz: „«Wychowywać do dialo-

gu!» – to nad wyraz oczywisty imperatyw. «Ale jak? » – to z kolei trudny dylemat i zadanie. Cóż można powiedzieć o wychowaniu do dialogu? Jeśli można, to tylko ze względu na stronę pragmatyczną, czyli zastosowanie teorii w praktyce. Każde inne mówienie nie ma sensu”¹.

Młodzież i dialog to w języku kościelnym słowa ze sobą powiązane. Szczególnym wyzwaniem dla wspólnoty Kościoła jest dialog prowadzony z młodymi, gdyż „Kościół ma wiele do powiedzenia młodym, młodzi zaś Kościołowi” (ChL 46)². Ów dwustronny dialog, który powinien przebiegać w klimacie serdeczności, otwarcia się i odwagi stoi u podstaw spotkania się pokoleń. Dla Kościoła i społeczeństwa stanowi źródło bogactwa i młodości³. Artykuł składać się będzie z pięciu części: szkolna katecheza młodzieży jako miejsce dialogu, dialog jako właściwość dojrzałej osobowości, przyznanie priorytetu duchowości (kulturze) dialogu przed metodami dialogu, dialog w koncepcji katechetycznej oraz w podstawie programowej i w programie polskiej katechezy szkolnej młodzieży ponadgimnazjalnej, postulaty pedagogiczno-katechetyczne.

1. Szkolna katecheza z młodzieżą jako środowisko wychowania do dialogu

Czy katecheza jest miejscem wychowania do dialogu, czy przekazu prawdy Objawionej? Wychowywać do dialogu, czy katechizować? Pomiędzy katechezą młodzieży a dialogiem istnieje niewątpliwie pewne napięcie. Wychowanie do dialogu na katechezie stawia pytanie o sam dialog w katechezie. Jaka jest relacja tej formy posługi Kościoła do dialogu. To prawda, że „już sama etymologia terminu katecheza wskazuje na konieczność podejmowania dialogu między katechizującym i katechizowanym. Rozmowa ta jest zarówno dążeniem do odkrycia prawdy zbawczej przed katechizowanym, jak również służy katechezie do lepszego wniknięcia w tajemnice wiary”⁴, a samo „pouczenie, jakim jest katecheza, dokonuje się nie tylko w sposób jednostronny, jako wykład, ale także w drodze rozmowy, poprzez pytania i odpowiedzi”⁵.

Mimo to nie można jednak rozumieć katechezy jako dialogu wyrażającego postawę ciągłego poszukiwania. „Pewne współczesne szkoły filozoficzne – czytamy

¹ E. SAKOWICZ, *O wychowaniu do dialogu*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 3 (604), 522.

² JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici* 30.12.1988, tekst polski w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1996, 271–377.

³ POR. J. KUROSZ, *Dialog we wspólnotach parafialnych jako wyzwanie*, „Ateneum Kapłańskie” 159 (2015), z. 2 (639), 256.

⁴ P. TOMASIK, *Dialog katechetyczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1 (602), 62.

⁵ JAN PAWEŁ II, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Watykan 1987, 13–14.

w *Catechesi tradendae* – które zdają się mieć wielki wpływ na niektóre zasady i opinie teologów, a poprzez nie na praktykę duszpasterską, z upodobaniem głoszą, że zasadniczą postawą umysłu ludzkiego jest ustawiczne poszukiwanie; i że to poszukiwanie nie osiąga nigdy swego celu. Pogląd ten, jeśli się go przyjmie w teologii, prowadzi niechybnie do twierdzenia, że wiara nie jest pewnością, lecz jakimś pytaniem, nie jest jasnością, lecz ciemnością, w którą się wkracza” (nr 60)⁶.

Prawda głoszona na katechezie posiada swój określony cel. Jest nim nawrócenie z grzechu oraz prowadzenie do komunii z Chrystusem i Kościołem. Z tego powodu dialog nie może nigdy zastąpić czy osłabić jej głoszenia. Prawdziwy dialog bowiem służy przekazywaniu tej prawdy i urzeczywistnianiu jej poprzez środki pozostawione przez Chrystusa Kościołowi w duszpasterstwie⁷. Dialog w katechezie ma służyć przekazywaniu prawdy. Ale nie wyklucza to także jej poszukiwania w dialogu. Zdaniem W. Kaweckiego: „Prawda objawia się bowiem jako wydarzenie międzyosobowe pośród ludzi, którzy otwierają się na siebie, na świat, Boga. Otwarcie to wyzwala zdolność do ujmowania siebie samych, innych i kultury w różnej perspektywie oraz do oceny – siebie, innych, kultury – podług zróżnicowanych kryteriów”⁸.

Prawda i dialog nie wykluczają się wzajemnie, gdyż dialogiczna komunikacja nie musi zawsze prowadzić do ostatecznego odkrycia prawdy. Już samo uwrażliwienie na prawdę, szczere pragnienie odkrywania prawdy i wola przyłgnięcia do niej, chęć służenia jej jest wielką lekcją przygotowującą do dialogu. Samo też dążenie do prawdy jest już w pewnym sensie jej odkrywaniem. Dlatego w wychowaniu do dialogu istotnym jest kształtowanie postawy otwartości, wzbudzanie pragnienia poznawania prawdy. Szczególne zadanie ma tutaj do wypełnienia szkoła, która stanowi „świętą przestrzeń” poszukiwania odpowiedzi na pytanie o sens życia oraz jego tajemnic⁹.

Uwzględniając powyższe relacje dialogu i katechezy oraz adekwatność środowiska szkolnego dla poszukiwania prawdy można stwierdzić, że szkolna katecheza stanowi właściwe miejsce wychowania do postawy dialogu. Wskazuje na to J. Bagrowicz stwierdzając, że „nauczanie religii i katecheza są bardzo istotnym i bardzo ważnym miejscem wychowania do tej postawy. Najpierw są one właściwym środowiskiem kształtowania świadomości własnej tożsamości. Następnie, dostarczają wielu istotnych wiadomości z zakresu wiedzy o zróżnicowaniu kulturowym i religijnym, o potrzebie dialogu międzyreligijnego i międzywyznaniowego. Coraz

⁶ JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae* 16.10.1979, tekst polski w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, 3–64.

⁷ POŁ. J. PRZYBYŁOWSKI, *Dialog pastoralny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1(602), 48.

⁸ W. KAWECKI, *Dialog Kościoła i kultury*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 2(603), 269.

⁹ POŁ. E. SAKOWICZ, *O wychowaniu do dialogu*, 525.

częstsze kontakty z wyznawcami innych religii czy wyznań religijnych stają się okazją do zdobywania umiejętności dialogu i tolerancji. Wychowanie do dialogu i tolerancji jest przecież istotnym elementem wychowania młodych, realizowanego w szkole, tym bardziej w szkolnej lekcji religii czy na katechezie¹⁰.

Lekcje religii są swoistym „laboratorium dialogu”. Wynika to z faktu, iż uczestniczą w nich zazwyczaj zarówno uczniowie wierzący, letni w swej wierze, jak i niewierzący, co otwiera przed dialogiem na lekcjach religii szerokie perspektywy. Lekcja religii odzwierciedla różnorodność postaw osobowych, kulturowych i religijnych reprezentatywnych dla społeczeństwa. Staje się przez to miejscem spotkania, okazją do zainicjowania i pogłębienia wielowymiarowego dialogu, który nie stoi w sprzeczności z koniecznością realizacji podstawowego celu katechezy, jakim jest budzenie pewności wiary. Dialog w trakcie lekcji religii w szkole jest możliwy i konieczny, choć nie stanowi on podstawowego jej celu¹¹.

Powyższe przesłanki pozwalają na sformułowanie wniosku mówiącego, że katecheza młodzieży jest właściwym miejscem kształtowania postawy dialogu, a dialog nie jest zagrożeniem dla katechezy ale stwarza odpowiedni klimat pedagogiczny sprzyjający realizacji głównego celu katechezy.

2. Dialog jako właściwość dojrzałej osobowości

Specyfika wychowania do dialogu w katechezie młodzieży związana jest ze znaczeniem tego okresu rozwoju dla kształtowania osobowości człowieka. Papież Franciszek stwierdza, że „młódzież jest oknem, przez które przychodzi na świat przyszłość. Jest oknem, a więc stawia przed nami wielkie wyzwania”¹². Wielkość tego wyzwania wyraża się w znaczeniu młodości dla rozwoju tożsamości osobowej człowieka. Jest prawdą, że „projekt-człowiek” nie zostaje nigdy ukończony, ale niewątpliwie młodość jest bardzo ważnym a wręcz decydującym o projekcie życia okresem. Młodość jest „bogactwem”, „czasem wzrastania”, „okresem tworzenia projektu życia”. Przed młodym człowiekiem odsłania się stopniowo „owa specyficzna, poniekąd jedyna i niepowtarzalna – potencjalność konkretnego człowieczeństwa”, która zawiera w sobie „jakby cały projekt przyszłego życia”¹³.

¹⁰ J. BAGROWICZ, *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006, 247.

¹¹ Por. P. TOMASIK, *Dialog katechetyczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1 (602), 66.

¹² FRANCISZEK, *Okno, przez które wchodzi przyszłość. Przemówienie powitalne w Pałacu Guanabara, Rio de Janeiro 22.07.2013*, OsRomPol (2013) 8–9 (354), 5.

¹³ Por. JAN PAWEŁ II, *List do młodych całego świata Parati semper* 31.03.1985, nr 3, w: JAN PAWEŁ II, *Do młodych*, Kraków 2000, 31–32.

Okres szkoły ponadgimnazjalnej jest niewątpliwie czasem konstruowania projektu przyszłego życia, którego realizacja zostanie podjęta w wieku dorosłym. Bardzo wyraźnie wskazuje na to Jan Paweł II stwierdzając: „Młodość to nie tylko pewien okres ludzkiego życia, odpowiadający określonej liczbie lat, ale to jest zarazem czas dany każdemu człowiekowi i równocześnie zadany mu przez Opatrzność. W tym czasie szuka on odpowiedzi na podstawowe pytania, jak młodzieniec z Ewangelii; szuka nie tylko sensu życia, ale szuka konkretnego projektu, wedle którego to swoje życie ma zacząć budować. I to właśnie jest najistotniejszy rys młodości. Każdy wychowawca, poczynając od rodziców, a także każdy duszpasterz musi dobrze poznać ten rys i musi go umieć zidentyfikować w stosunku do każdego chłopca i dziewczyny, i powiem jeszcze więcej: musi umiłować to, co jest istotne dla młodości”¹⁴.

Cechą charakterystyczną kształtowania własnej tożsamości osobowej jest w okresie młodości stawianie pytań, a niekiedy także stawianie dotychczasowych doświadczeń „pod znakiem zapytania”. W stawianiu pytań okazuje się bogactwo młodości. Jest prawdą, że stawianie pytań dotyczy całego życia człowieka, jednak specyfiką pytania w okresie młodości jest jego „intensywność” czy wręcz „natarczywość”. Świadczy to o dynamice rozwoju ludzkiej osobowości właściwej dla młodości. Pragnienie dialogu to cecha charakterystyczna tego okresu rozwojowego¹⁵.

Właściwie rozwijający się młody człowiek zadaje sobie pytania o sens życia, własną tożsamość i swoje miejsce w świecie. Jest to czas życiowych decyzji, wyborów, refleksji nad samym sobą, a w końcu nad motywami własnego działania. Okres młodości jest czasem swoistego kryzysu tożsamości, oznaczającego bynajmniej nie regres rozwoju, ale oczyszczenie, zdobycie nowych uzasadnień, poszukiwanie osobistych motywacji postępowania. S. Głaz wyróżnia następujące podstawowe potrzeby współczesnego młodego człowieka: potrzeba obrazu samego siebie, potrzeba transgresji (przekraczania granic), potrzeba samoakceptacji, potrzeba poczucia bezpieczeństwa osobistego, potrzeba sensu życia, potrzeba wartości, potrzeba miłości, potrzeba prawdy, potrzeba wolności¹⁶. Dialog wpisany jest zatem w samą naturę rozwoju osobowego człowieka, co jest szczególnie widoczne w okresie młodości, gdyż właściwy rozwój tożsamości osobowości dokonuje się w spotkaniu, którego istotą jest dialog. Tożsamość człowieka wciąż się rozwija i „konstruuje w rytmie spotkań”. Wynika to z dynamiczności natury ludzkiej, w którą wpisane jest dialogowanie. Wskazuje ono na potrzebę

¹⁴ JAN PAWEŁ II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, 103.

¹⁵ POR. JAN PAWEŁ II, *List do młodych całego świata Parati semper*, nr 3.

¹⁶ POR. GŁAZ, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010, 32–75.

przekraczania siebie, wyjścia ku światu i ku drugiemu człowiekowi. Poprzez dialog człowiek odkrywa siebie w spotkaniu z drugim człowiekiem. Rozwój osobowości to swoisty „wysiłek przemiany przez spotkanie”¹⁷.

Wychowanie do postawy dialogu w katechezie młodzieży stanowi zatem „pomoc w odkryciu siebie w spotkaniu z drugim człowiekiem”. Dialog stanowi bowiem „proces wzajemnej wymiany myśli, dawania świadectwa i komunikacji miłości, zachodzący w trakcie interpersonalnego spotkania ludzi prawego umysłu, dobrej woli i szczerych uczuć, którzy poprzez społeczne odkrywanie prawdy, obronę wartości ogólnoludzkich oraz poszukiwanie możliwości współpracy w realizacji dobra wspólnego zmiierzają do integralnego rozwoju osobowości, budowania wspólnoty oraz odnowy i doskonalenia rzeczywistości”¹⁸.

Dotychczasowe rozważania uprawniają do sformułowania następującego wniosku dotyczącego wychowania do postawy dialogu w katechezie młodzieży: Wychowaniu młodzieży do postawy dialogu nie polega na nauczaniu metod prowadzenia dialogu, technik negocjacji, reguł dyskusji, ale na ukształtowaniu wewnętrznej właściwości dojrzałej tożsamości osobowej człowieka. To wychowanie nie może zostać oddzielone od integralnie rozumianego towarzyszenia człowiekowi na bardzo znaczącym etapie jego rozwoju jakim jest młodość.

3. Przyznanie priorytetu duchowości dialogu przed metodami dialogu

W wychowaniu do postawy dialogu w katechezie młodzieży należy przyznać prymat duchowości (kulturze) dialogu przed metodami czy technikami dialogu. Znajomość czy nawet opanowanie metod lub technik dialogu nie zapewnią ukształtowania postawy dialogu, gdyż ta wymaga właściwej duchowości, mentalności czy kultury dialogu. Także w odniesieniu do dialogu aktualną jest zasada, sformułowana przez Jana Pawła II w Liście apostolskim *Novo millennio ineunte* w kontekście promocji komunijnego charakteru wspólnot kościelnych. W odniesieniu do duchowości dialogu można określić ją następująco: „Zanim przystąpimy do planowania konkretnych przedsięwzięć wychowawczych, należy krzewić nową duchowość dialogu, podkreślając jej znaczenie, jako zasady wychowawczej wszędzie tam, gdzie kształtuje się człowiek i chrześcijanin, gdzie formują się szafarze ołtarza, duszpasterze i osoby konsekrowane, gdzie powstają rodziny i wspólnoty. Nie łudźmy się: bez takiej duchowości dialogu niewiele

¹⁷ Por. J.J. PAWLIK, *Dialog antropologiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1 (602), 21.

¹⁸ J. WAL, *Dialog*, w: R. KAMIŃSKI, W. PRZYGODA, M. FIAŁKOWSKI (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, Lublin 2006, 175.

dadzą nowe programy wychowawcze czy różne metody i środki dialogu. Dialog przy ich pomocy będzie raczej pozorny” (por. nr 43)¹⁹.

Koniecznym warunkiem zastosowania metody dialogu jest przyjęcie postawy dialogu. Wyraża się ona w gotowości do otwierania się na rozumienie, zbliżanie i współdziałanie zarówno w odniesieniu do otoczenia, jak i wobec każdego człowieka, niezależnie od wieku, pochodzenia, narodowości, rasy czy wyznawanej religii²⁰. Zadaniem katechetycznym w odniesieniu do wychowania do dialogu w katechezie młodzieży jest kształtowanie duchowości czy kultury dialogu. Jest to wyzwanie, które łączy się ściśle z postawą katechety. Tylko taki katecheta, który kształtuje w sobie ową kulturę czy duchowość dialogu i jej zasady wprowadza do procesu katechetycznego, do spotkania katechetycznego może kształtować u katechizowanych postawę dialogu. Kształtowanie kultury dialogu jest procesem powolnym i wymaga wielkiej pracy wychowawczej, gdyż nie chodzi tutaj o nabycie kompetencji czy sprawności, ale o przemianę mentalności. J. Bagrowicz stwierdza, że „nie da się zmienić mentalności i głęboko zakorzenionych postaw jakimś zarządzeniem czy administracyjnym nakazem. Wymaga to fundamentalnej pracy organicznej, która przez wychowanie nie tylko w rodzinie i szkole, ale także i przez właściwą atmosferę życia społecznego, kształtuje właściwe postawy i porządkuje hierarchię wartości”²¹.

Kompetencje merytoryczne katechety, jakkolwiek bardzo ważne, muszą jednakże wiązać się z odpowiednio ukształtowaną osobowością, która będzie wzbudzała u młodych ludzi zaufanie. Okres rozwoju, który przypada na czas szkoły ponadgimnazjalnej charakteryzuje się stawianiem przede wszystkim pytań egzystencjalnych, dotyczących spraw o charakterze zasadniczym, oraz życia duchowego i sumienia. Tego rodzaju pytania i problemy można powierzyć tylko takiej osobie, która jest nie tylko kompetentna, ale także wzbudza zaufanie. Według M. Śnieżyńskiego, żeby katecheta po prostu „był lubiany” istotne są trzy cechy: miłość drugiego człowieka, kontaktowość, nawiązywanie pozytywnych interakcji interpersonalnych ze swoimi uczniami²².

Dla kształtowania postawy dialogu ważne jest pokazanie młodemu, że katecheta „jest dla nich”, że ma czas i potrafi go poświęcić nawet na takie rozmowy, które pozornie wydają się być mało znaczące, ale w rzeczywistości mogą być dla młodych niezmiernie ważne. Jan Paweł II określił te kompetencje katechety młodzieży jako „łatwy dostęp do niego”. „Każdy z nas – pisał – winien odznaczać się

¹⁹ JAN PAWEŁ II, *List apostolski Novo millennio ineunte* 6.01.2001, tekst polski, Poznań 2001.

²⁰ POR. S. DZIEKOŃSKI, *Dialog pedagogiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1 (602), 75.

²¹ J. BAGROWICZ, *Towarzyszyć wzrastaniu*, 231.

²² M. ŚNIEŻYŃSKI, *Lubiany katecheta – lubiana katecheza*, „Katecheta” 10 (2015), 81–90.

podobną jak Chrystus przystępnością. Niech młodzi nie znajdują trudności w zbliżeniu się do kapłana [katechety], owszem, niech czują tę otwartość, tę życzliwość i gotowość w wychodzeniu naprzeciw spraw, jakie ich nurtują. Nawet, kiedy bywają z usposobienia nieco skryci czy zamknięci w sobie, niech postępowanie kapłana [katechety] ułatwi im przewyciężenie płynących stąd oporów²³. Obecność katechety wśród młodzieży sprawia, że mogą oni właśnie wtedy, kiedy jakieś sprawy wydają się im niezmiernie ważne, zwrócić się do niego. Lekcja religii nie stwarza często takich możliwości i dlatego należałoby troszczyć się także o to, aby młodzież miała jak najłatwiejszy dostęp do katechety także w innym czasie. Szczególną możliwość dają tutaj niewątpliwie wspólne wyjazdy, pielgrzymki, dni skupienia, czy też cała pozalekcyjna szkolna codzienność²⁴.

Oprócz właściwej postawy katechety, katecheza wychowuje do postawy dialogu poprzez kształtowanie kompetencji intelektualnych i moralnych. Odpowiednie dyspozycje intelektualne i moralne są bowiem podstawą kultury dialogu. Szczególnie istotne są tutaj takie dyspozycje jak: uczciwość, szczerowość, prawdomówność, cierpliwość, roztropność, rzetelność, delikatność. Wymagają one podejmowania wyrzeczeń, życiowej ascezy i pracy nad sobą, co nie zawsze charakteryzuje postawę młodego człowieka. Utrudnienie w prowadzeniu dialogu stanowią także ludzkie ograniczenia dotyczące nie tylko sfery moralnej, ale także intelektualnej i emocjonalnej. Chodzi tutaj przede wszystkim o: dogmatyzm, relatywizm oraz nieśmiałość, podejrzliwość, nieufność. Te ograniczenia stanowią poważne utrudnienie w dialogu²⁵.

Właściwą koncepcją wychowawczą, która umożliwia kształtowanie w młodzieży postawy dialogu czy kultury dialogu jest pedagogika dialogu. Pragnie ona otworzyć przed człowiekiem przestrzeń kształtowania właściwego światopoglądu i życia w społeczeństwie pluralistycznym. Dzięki dialogowi chce wychowywać do tolerancji i nienarzucania innym światopoglądu oraz prowadzić do działań dla stworzenia społeczeństwa braterskiego, aby świat był przestrzenią myślenia i życia. Pedagogika dialogu prowadzi do: wzmocnienia tożsamości osobowej, promuje „nauczanie dialogiczne”, przypisuje duże znacznie dobrej atmosferze w szkole czy w klasie (atmosfera dialogu, klimat dialogu), wskazuje na zasadnicze znaczenie postawy nauczyciela, wspiera formację sumienia skierowanego na działanie, promuje dialog ze współczesną kulturą²⁶.

²³ JAN PAWEŁ II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek 1985*, nr 4, OsRomPol (1985) 1 (52), 6.

²⁴ POR. M. POLAK, *Katecheta w szkole ponadgimnazjalnej*, w: J. STALA (red.), *Wychowanie młodzieży na poziomie szkół ponadgimnazjalnych. Cz. II. Wychowanie religijne i katecheza*, Tarnów 2007, 202–208.

²⁵ J. WAL, *Dialog*, 179.

²⁶ POR. J. BAGROWICZ, *Towarzyszyć wzrastaniu*, 239–243.

4. Dialog w koncepcji, podstawie programowej i w programie katechezy z młodzieżą

*Dyrektorium ogólne o katechizacji*²⁷ w części określonej jako „inne podstawowe zadania katechezy” wymienia wśród nich różne elementy kultury dialogu. Stwierdza, że „katecheza będzie bardzo troszczyć się o wymiar ekumeniczny i będzie zachęcać do postaw braterskich w stosunku do innych Kościołów i wspólnot chrześcijańskich”. Ma ona także „formować do dialogu międzyreligijnego”, który jednak „nie zwalnia z ewangelizacji” (por. nr 86). W innym miejscu określającym „cechy charakterystyczne katechezy młodzieży” zauważa, że współczesna sytuacja religijna młodych ludzi „wymaga, aby apostołat wśród młodych był młodzieżową animacją o charakterze humanizacyjnym i misyjnym, jakby pierwszym koniecznym krokiem, by doprowadzić do dojrzałości dyspozycje najbardziej sprzyjające momentowi ściśle katechetycznemu” (por. nr 184). Wydaje się, że zwłaszcza „animacja o charakterze humanizacyjnym” powinna zawierać w sobie kształtowanie tożsamości osobowej, w której szeroko pojęty dialog odgrywał będzie znaczącą rolę.

Jak wskazano wcześniej ukształtowanie właściwej podstawy dialogu łączy się z nabyciem odpowiednich dyspozycji moralnych i kompetencji intelektualnych. Te wymogi kultury dialogu znajdują najpełniejszy wyraz w celach katechezy z młodzieżą zawartych w *Dyrektorium*. Formacja moralna i intelektualna to według tego dokumentu podstawowe zadania katechezy, stanowiące o jej tożsamości (por. nr 85). Predyspozycje moralne kształtowane podczas katechezy dają podstawy do właściwych relacji międzyludzkich, budowanych na uznaniu równej godności wszystkich ludzi, na wzajemnym szacunku, na wolności, a ostatecznie na chrześcijańskiej miłości obejmującej nawet nieprzyjaciół. W odniesieniu do kompetencji intelektualnych katecheza daje duże możliwości do poznania treści zarówno własnej wiary, jak i innych religii. Mogłaby także pomóc w zrozumieniu złożoności sytuacji człowieka niewierzącego. Wydaje się jednak, że skupia się ona o wiele bardziej na uzasadnieniu własnej wiary, niż na poznaniu i zrozumieniu innych. W tym dialogu występuje pewna powściągliwość i ostrożność.

*Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*²⁸ w odniesieniu do wychowania do dialogu na katechezie odwołuje się zasadniczo do nauczania dyrektorium ogólnokościelnego. Nie jest to jednak zwykłe powtórzenie tego nauczania, ale swoiste jego rozwinięcie i odniesienie do polskiego kontekstu.

²⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* 15.08.1997, tekst polski, Poznań 1998 (= DOK).

²⁸ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001 (= DKP).

Tam gdzie *Dyrektorium ogólne* mówi o wychowaniu do postaw braterstwa wobec chrześcijan innych wyznań, polski dokument dodaje także wychowanie i przygotowanie do podejmowania dialogu z nimi. Dialog ekumeniczny wydaje się być tutaj bardziej zauważony. Przywołując naukę watykańskiego dokumentu o potrzebie wychowania do dialogu międzyreligijnego dyrektorium polskie stwierdza, że w katechezie polskiej należy zwrócić szczególną uwagę na zagadnienia związane z judaizmem i na stosunki chrześcijańsko-żydowskie (por. nr 78–80). Obydwa dokumenty wskazują jednak także na zagrożenia jakie może przynieść niewłaściwe rozumienie dialogu. „Dialog nie zwalnia z ewangelizacji” (DOK 86) i nie może „oznaczać krzewienia postawy indyferentyzmu religijnego” (DKP 79).

Zobaczymy teraz jak wskazania z dyrektorium, ogólnokościelnego i polskiego, znalazły wraz w wydanych przez Komisję Wychowania Katolickiego KEP *Podstawie programowej katechezy*²⁹ i w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*³⁰.

Podstawa programowa, we wskazaniach dotyczących IV etapu edukacyjnego noszącego tytuł: *Katecheza świadectwa wiary*, wskazuje najpierw na udział katechezy ponadgimnazjalnej w kształtowaniu tożsamości osobowej młodego człowieka. Jak wskazano wcześniej postawa dialogu należy do dojrzałej osobowości. Stąd można przyjąć, że to ogólne założenie katechezy z młodzieżą wpisuje się w szeroko rozumiane wychowanie do dialogu. Niemniej wprost nie zostaje to w *Podstawie programowej* wyrażone. Podobnie też jeden z głównych celów katechezy tego okresu został określony jako przygotowanie do podjęcia „pogłębionej dyskusji na temat Kościoła i religii”. Tutaj także można przyjąć założenie, że cel ten zawiera w sobie kształtowanie postawy dialogu, albowiem bez niej niemożliwym jest prowadzenie „pogłębionej dyskusji” (por. s. 71–72).

Prezentując treści katechezy *Podstawa programowa* wskazuje także na „dialog międzyreligijny” (s. 78). Katecheza poruszająca te treści powinna przyczynić się do tego, aby uczeń potrafił „przedstawić problematykę dialogu międzyreligijnego” (tamże). To wskazanie zostało dosłownie zacytowane w wymaganiach programu dla II klasy liceum – *Świadek Chrystusa w świecie* – „uczeń przedstawia problematykę dialogu międzyreligijnego” (s. 152). Wiąże się ono z treściami programowymi dla klasy II określonymi jako: „Świat szuka Boga: zjawisko religii, informacja o różnych religiach” (s. 152).

²⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010.

³⁰ KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010.

Lektura *Podstawy programowej* wskazuje na to, że największy obszar dialogu i wychowania do postawy dialogu widzi ona w korelacji z innymi przedmiotami. Tutaj znajduje swój wyraz przekonanie o tym, że katecheza jest elementem koniecznego dialogu interdyscyplinarnego (DOK 76). Korelacja z edukacją szkolną, z przedmiotem wychowanie do życia w rodzinie w III klasie liceum wprowadza zagadnienie: „dialog i komunikacja w małżeństwie, wierność i zaufanie” (s. 165).

W kwestiach metodycznych *Podstawa programowa* nie wymienia dialogu jako metody. Powołuje się na nauczanie DOK, które stwierdza, że na tym etapie edukacyjnym „jako korzystne jawią się więc metody poszukujące, prowadzące do uwrażliwiania osób na ich najważniejsze doświadczenia, wspomaganie ich w ocenianiu w świetle Ewangelii pytań i potrzeb, jakie z nich wynikają oraz wychowanie ich do nowego stylu życia” (nr 152). Takie ujęcie nie wskazuje wprost na dialog jako metodę katechezy, ale można przyjąć, że implikuje metodę dialogu, a przynajmniej jej nie wyklucza. Potwierdza to zresztą *Program nauczania religii*, który we wskazaniach do realizacji programu dla klasy I liceum w części dotyczącej uwag metodycznych zawiera stwierdzenie: „W omawianiu kwestii dogmatycznych należy wykorzystywać metody dialogu, panelu i dyskusji. Potrzeba ponadto, o ile to będzie możliwe, wykorzystywać metody, które będą służyły tworzeniu wspólnoty i otwarciu się młodzieży na siebie (dramatyzacyjne)” (s. 150). Z kolei we wskazaniach do realizacji programu, w uwagach metodycznych dla klasy II, znajdujemy następujące wskazanie: „Konsekwencją odwołania się do metod poszukujących i aktywizujących jest otwieranie się katechezy na kreatywność uczniów posiadających już swój bagaż doświadczeń i wskazywania tym samym na najbardziej skuteczne drogi zrozumienia i wyrażania orędzia, takie jak: (...) zaangażowanie w poszukiwaniu i dialogu, wymiana i porównywanie punktów widzenia” (s. 160).

5. Postulaty pedagogiczno-katechetyczne

Wychowanie do postawy dialogu w szkolnej katechezie młodzieży jest zagadnieniem realizowanym w kontekście jednego z głównych celów wychowawczych, mianowicie towarzyszenia na drodze rozwoju dojrzałej osobowości. Jej istotnym elementem jest bowiem postawa dialogu. Koncepcja polskiej szkolnej katechezy młodzieży, przedstawiona w analizowanych tu dokumentach, zawiera w swoich ogólnych celach, treściach, zasadach i metodach świadomość potrzeby wychowania do postawy dialogu. W pewnej mierze świadomość ta znalazła ukonkretnienie w programie nauczania religii, zwłaszcza w odniesieniu do

dialogu międzyreligijnego i dialogu interdyscyplinarnego. Powyższe rozważania uprawniają jednak do wskazania na kilka postulatów, które mogłyby przyczynić się do jeszcze lepszego i szerszego ujęcia tego zagadnienia.

Fundamentalną kwestią w wychowaniu na katechezie do postawy dialogu jest postawa katechety. Zarówno kształcenie przyszłych katechetów, jak i stała formacja pracujących w szkołach powinna bardzo wyraźnie kształtować te kompetencje osobowościowe, duchowe i fachowe, które uzdalniają do prowadzenia dialogu z młodzieżą i do kształtowania w nich duchowości czy kultury dialogu. Wychowanie do postawy dialogu na katechezie jest możliwe tylko wówczas, kiedy Kościół w Polsce przyjmie jako podstawę w relacjach wewnętrznych i w odniesieniu do świata postawę dialogu.

Uwzględniając wskazane na początku swoiste napięcie pomiędzy katechizowaniem i wychowywaniem do dialogu należy zauważyć, że polskie szkolne nauczanie religii dostrzega w dialogu bardziej zagrożenie niż korzyść. Prawdą jest, że „dialog nie zwalnia z ewangelizacji” (DOK 86; RM 55) i nie może „oznaczać krzewienia postawy indyferentyzmu religijnego” (DKP 79), lecz zbyt duże obawy przed tymi zagrożeniami mogą utrudnić wychowanie do postawy dialogu w katechezie.

Proponowane na IV etapie edukacyjnym treści szkolnej katechezy dotyczą przede wszystkim poznania własnej religii, własnych przekonań. Z punktu widzenia dialogu ma to duże znaczenie, ale nie jest wystarczające. Brakuje szerszych treści, które pomogłyby poznać inne wyznania chrześcijańskie czy inne religie. Pewnym uzupełnieniem są z pewnością znajdujące z reguły wyraz także na lekcjach religii „Tydzień ekumeniczny” czy „Dzień Judaizmu”³¹.

W odniesieniu do wychowania do postawy dialogu program nauczania religii dla młodzieży ma charakter bardziej apologetyczny i polemiczny niż dialogiczny. Prezentowane treści, stawiane wymagania mają na celu raczej obronę katolickiej wiary niż uzdolnienie do dialogu. Współczesna sytuacja kulturowo-społeczna i religijna wymaga niewątpliwie kształtowania kompetencji pomagających w uzasadnieniu wiary, ale powinno to być realizowane w perspektywie dialogu a nie apologii.

W polskiej koncepcji szkolnej katechezy z młodzieżą dialog rozumiany jest zasadniczo jako: dialog międzyludzki, dialog wewnątrzkościelny, dialog międzyreligijny. W zasadzie pominięty zostaje dialog z niewierzącymi czy dialog ze światem. Dialog ze światem jest jednym z podstawowych postulatów II Soboru

³¹ W opracowaniu tych kwestii warto by uwzględnić: J. KOSTORZ, *Ekumeniczny wymiar posoborowej katechezy w Polsce*, Opole 2007; P. HALCZUK, *Vademecum więzi chrześcijańsko-żydowskich nie tylko dla katechetów*, Bydgoszcz 2012.

Watykańskiego. Świat w katechezie bywa niestety zbyt często ujmowany w kategoriach negatywnych, jako zagrożenie dla wiary. Wydaje się, że w wychowaniu do postawy dialogu jest to jeden z najsłabszych momentów polskiej katechezy. Można odnieść wrażenie, że zagubiona została soborowa zasada uczenia się od świata.

Bibliografia

- BAGROWICZ JERZY, *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, „Scripta Theologica Thoruniensia”, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2006.
- DZIEKOŃSKI STANISŁAW, *Dialog pedagogiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009), z. 1 (602), s. 71–81.
- FRANCISZEK, *Okno, przez które wchodzi przyszłość. Przemówienie powitalne w Pałacu Guanabara, Rio de Janeiro 22.07.2013*, OsRomPol (2013) 8–9 (354), s. 5.
- GLĄZ STANISŁAW, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.
- HALCZUK PIOTR, *Vademecum więzi chrześcijańsko-żydowskich nie tylko dla katechetów*, Bydgoszcz: Wydawnictwo KRD 2012.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae* 16.10.1979, tekst polski w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B.M. 1996, s. 3–64.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici* 30.12.1988, tekst polski w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B.M. 1996, s. 271–377.
- JAN PAWEŁ II, *List apostolski Novo millennio ineunte* 6.01.2001, tekst polski, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 2001.
- JAN PAWEŁ II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek 1985*, OsRomPol (1985) 1 (52), s. 5–7.
- JAN PAWEŁ II, *List do młodych całego świata Parati semper* 31.03.1985, w: JAN PAWEŁ II, *Do młodych*, Kraków: Wydawnictwo „M” 2000, s. 27–76.
- JAN PAWEŁ II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin: Wydawnictwo KUL 1994.
- JAN PAWEŁ II, *Wierzę w Boga Ojca Stwórcy*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 1987.
- KAWECKI WITOLD, *Dialog Kościoła i kultury*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009) z. 2 (603), s. 268–280.

- KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2001.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Nowe wydanie, Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.
- KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji 15.08.1997*, tekst polski, Poznań: Pallottinum 1998.
- KOSTORZ JERZY, *Ekumeniczny wymiar posoborowej katechezy w Polsce*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2007.
- KUROSZ JOLANTA, *Dialog we wspólnotach parafialnych jako wyzwanie*, „Ateneum Kapłańskie” 159 (2015) z. 2 (639), s. 252–261.
- PAWLIK JACEK JAN, *Dialog antropologiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009) z. 1 (602), s. 17–29.
- POLAK MIECZYSLAW, *Katecheta w szkole ponadgimnazjalnej*, w: J. STALA (red.), *Wychowanie młodzieży na poziomie szkół ponadgimnazjalnych. Cz. II. Wychowanie religijne i katecheza*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2007, s. 185–212.
- PRZYBYŁOWSKI JAN, *Dialog pastoralny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009) z. 1 (602), s. 46–59.
- SAKOWICZ EDWARD, *O wychowaniu do dialogu*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009) z. 3 (604), s. 522–531.
- ŚNIEŻYŃSKI MARIAN, *Lubiany katecheta – lubiana katecheza*, „Katecheta” 10 (2015), s. 81–90.
- TOMASIK PIOTR, *Dialog katechetyczny*, „Ateneum Kapłańskie” 153 (2009) z. 1 (602), s. 60–70.
- WAL JAN, *Dialog*, w: R. KAMIŃSKI, W. PRZYGODA, M. FIAŁKOWSKI (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 175–181.